

Pógár Róbert

A Vatikán és a Nemzeti Kisebbségek

Jelen munkámban a Szentszék állásfoglalását és nyilatkozatait vettem figyelembe, amelyek a nemzeti kisebbségek jogainak a védelméről szólnak. Vagyis: az egyén azon jogáról van szó, amely lehetővé teszi, hogy másokkal közösen gyakorolhassa a szívéhez közel álló közösségi életformát és csoportgyakorlatokat (Holló 2000). A vizsgált időszak nem terjed ki az Egyház fennállásának teljes idejére, hanem csak az utóbbi több mint fél évszázadra. Pontosabban XII. Pius pápától kezdve kronológiai sorrendben egészen napjainkig. Úgy gondolom, elég ennek az időszaknak a vizsgálata ahhoz, hogy világossá váljon előtűnik a Vatikán hozzáállása a nemzeti kisebbségi kérdéshez. Pár esetben, ahol jónak láttam összehasonlítottam ezt a csángómagyarok jelen helyzetével, hogy rávilágítsak az eltérésre. Nem azért, hogy ezzel bárkit is bántsak, vagy ujjal mutogassak, hanem, hogy felfigyeljenek a rendellenességekre és megpróbálják azt a lehetőségek szerint helyreállítani.

Az egyháznak az emberi jogokért folytatott küzdelme az utóbbi időben egyre inkább nyilvánvalóvá vált. A Római Katolikus Egyház számtalanszor hallatta szavát, amikor az emberi jogok sérülni látszottak. E feladatot evangéliumi küldetésként fogja fel és a II. Vatikáni Zsinaton így adott hangot ebbeli meggyőződésének: „Az Egyház tehát a rábízott evangélium erejével hirdeti az emberi jogokat, s elismeri és nagyra értékeli a mai kor dinamizmusát, mellyel e jogokat mindenütt sürgetik. Ezt a folyamatot mindenesetre az evangélium szellemével kell átítatni” (Diós 2000).¹ Ugyanis az egyház az emberi jogokért való fellépésében az ember javát kívánja szolgálni annak minden dimenziójában: először is Isten országának tagjaként, de úgy is, mint az evilági állam polgára.

Ebben a szellemben – igaz már a II. Vatikáni Zsinat előtt – nyilatkozott XII. Pius pápa az 1941 karácsonyán elmondott rádióüzenetében (XII. Pius 1942)², melyet a nemzeti kisebbségek védelme érdekében mondott. Azok a körülmények, melyek ezt megelőzik a nemzetek közötti békétlenségből fakadtak. A világbékét sürgetve hangsúlyozta, hogy nem szabad engedni hogy a jog helyébe az erőszak lépjen. Minden kormányzati hatalmat a jogra kell alapozni, ami a közösség javát szolgálja. Felhívta az államok vezetőinek a figyelmét, hogy új jogrendszert dolgozzanak ki, amely tiszteletben tartja minden ember jogát. 5 pontban fogalmazta meg ennek legfontosabb elemeit. A 2. pontban beszélt a nemzeti kisebbségek létjogosultságáról mondván: „egy új erkölcsi alapokon nyugvó jogrendszerben nincs helye a nemzeti kisebbségek kulturális és nyelvi sajátosságainak nyílt vagy alattomos elnyomásának [...] nincs helye természetes fejlődésük korlátozásának vagy tiltásá-

¹ A továbbiakban a zsinati dokumentumokat a megszokott módon, a kezdő szavakkal a fenti fordításból idézem.

² A továbbiakban így rövidítem: AAS.

nak [...] minél tudatosabban tiszteletben tartják a kisebbségek jogait annál biztosabban és hatékonyabban követelhető kötelességeik hűséges teljesítése” (Uo. 17.).

Több mint fél évszázada hangzott el ez az üzenet, ami még mindig nem talált megértő elmékre, halló fülekre. A nemzeti kisebbségek kérdése erkölcsi kérdés nem pedig politikai vagy önös érdek. Ezért kötelezi elsősorban az Egyházat, de tulajdonképpen mindenkit (aki ebben a kérdésben tehet valamit) cselekvésre. Amint látni fogjuk a továbbiakban ezt az Egyház szívügyének tartotta és tanításában a tőlem elemzett időben mindig is következetesen tanította. Sőt, ha a gyökerekhez szeretnénk visszamenni, láthatjuk, hogy Szent Pál is azonosult annak a népnek az identitásával, amelyiknek éppen hirdette az evangéliumot: „A zsidók előtt zsidóvá váltam, hogy megnyerjem a zsidókat” (1 Kor. 9, 20).

A következő pápa, aki felemelte szavát a kisebbségek érdekében Boldog XXIII. János. Az egyházi élet megújulását rendkívül fontosnak tartotta. A katolikus egyház és a világ közötti megértést és az elítélés helyett a megbékélést szorgalmazta. Nyitottan igyekezett közeledni hívők és nem hívők felé egyaránt. Reményteljesen gondolt a jövőre. Egyszerű és közvetlen stílusával, humorával szinte mindenkivel megtalálta a közös hangot. Minden tettét a Krisztus evangéliuma iránti elkötelezettség vezérelte. Neki köszönhető, hogy a világ elkerült egy atomháborút.³ Nos, ő volt az aki 1963. április 11-én kiadta híres enciklikáját *Pacem in terris*⁴ címen. Ebben a művében: az igazságon, az igazságosságon, a szabadságon és a szereteten alapuló nemzetek közötti békét szorgalmazta, amely megköveteli „az Istentől alapított rend megtartását” (Tomka–Goják 1993).⁵ Ezt a rendet csak az valósítja meg hatékonyan, aki tiszteletben tartja az emberi jogokat. Világosan tanítja, hogy az állam és egyház közösen arra hivatott, hogy az ember javát szolgálja. Külön tárgyalja a nemzeti kisebbségek kérdését. Így fogalmazott: „Ebben a kérdésben nyíltan meg kell mondani, hogy amit e népek ellen tesznek faji életüknek vagy gyarapodásuknak megakadályozására, súlyosan sérti az igazságosságot; és ez még inkább vonatkozik arra, hogyha gonosz módon ennek a nemzetnek a kiirtására törekednek.” Nyilvánvaló a Szent- atya álláspontja ebben a kérdésben. Az igazság ellen vét, aki bármi módon akadályozza a nemzeti kisebbségek fejlődését. Az, hogy a csángómagyaroknak nem volt lehetőségük saját nyelvük használatára, életük minden területén – gondolok itt iskolában, közös Istentiszteleten – igazság elleni vétségnek számít. A vatikáni álláspontot elfogadva mi sem mondhatunk mást, csak azt, hogy mindent meg kell tenni az emberi jogok helyreállításának az érdekében. Ugyanis az igazság megköveteli, hogy mindenki élni tudjon saját javaival és jogaival, ami egyben a szeretet legelemibb kifejezése.

A továbbiakban így folytatja Őszentsége: „Az igazságosság parancsának nagyon is megfelelő, ha az állam vezetői a kisebbségi faj polgárainak hathatós segítséget nyújtanak az emberi feltételek kialakításához; ez vonatkozik nyelvükre, kultúrájukra és gazdasági helyze-

³ Gondolok itt a kubai válságra.

⁴ Béke a földön

⁵ A továbbiakban a társadalomerkölcsi dokumentumokat a megszokott módon, a kezdő szavakkal a fenti fordításból idézem.

tükre is.”⁶ Gondolom érezhető ebből a részből is, hogy mi az Egyház álláspontja a kisebbségi kérdésben. Kötelessége minden felelős hatalmi pozíciót betöltő személynek különös figyelmet szentelni a kisebbségekre. Ez kétszeresen is érvényes az egyházi vezetőkre.

Az Egyházi Tanítóhivatal a nemzetiségnek, illetve az egy bizonyos nemzethez való tartozásnak tulajdonított érték miatt, elutasítja a más nemzetbe és kultúrába való „kényszer-asszimilációs” törekvéseket. Ezzel szemben minden népnek és nemzetnek a saját területén szeretné biztosítani és előmozdítani a kulturális azonosságtudatát. Erről tesz tanúbizonyságot VI. Pál pápa a *Populorum Progressio* 1967. március 26-án kiadott enciklikájában, aki elődeihez híven arra buzdítja az egyes nemzeteket, népeket, hogy ne adják fel nemzeti és kulturális identitásukat és sajátos egyéni jellegüket. „Minden népnek, akár gazdag, akár szegény, megvan a maga őseitől örökölt kultúrája, [...] vannak szellemi életének magasabb rendű – művészi, tudományos és vallási – megnyilvánulásai. Mivel ezek valóságos emberi értékeket tartalmaznak, súlyos hiba lenne veszni hagyni őket [...] az a nép, amelyik eltűrné ezt, legjobb részét dobna oda, az élet értelmét vetné el magától”.⁷ Ebből érthetővé válhat mindenki számára, miért küzdünk mi csángómagyarok: nem hatalomért, nem önmagunk tetszéséért, hanem hogy Isten és az emberek előtt azok lehessünk, akiknek születünk. Úgy vallhassuk meg hitünket, ahogyan őseink kapták, mert ha veszni hagyunk bármit is abból, amit örököltünk, súlyos hibát követünk el. Ennek a hibának elkerüléséért kérjük, ismerjék el a nyelvünk használatának jogát az Istentiszteletben.

A II. Vatikáni Zsinat tanítása szerint az ember személyvoltában gyökerezik az a tény, hogy „csak kultúra által, azaz a természet javainak és értékeinek a továbbfejlesztése által juthat el az igazi és teljes emberségre”.⁸ Kultúra alatt mindenekelőtt az anyanyelvet, a nemzetiséget és a vallást értjük. Továbbá a kultúrával kapcsolatban a Zsinat irányvonalaikat ad a közhatalmat viselőknek: „nem az a feladata, hogy meghatározza, milyen legyen a kultúra, hanem a feltételeket kell megteremtenie és segítenie kell, hogy mindenki, a nemzeti kisebbség is kulturált életet élhessen.”⁹ Számos nép szegénységének oka a különböző szintű kulturális megfosztottságában, illetve a saját kultúrához való jog el nem ismerésében áll.¹⁰

II. János Pál pápa ezen túlmenően hangsúlyozta, hogy „az ember a maga benső emberi identitását azzal a kötéllal kapcsolja össze, amellyel egy nemzet tagja, és azt akarja, hogy a honfitársaival együtt végzett munkája a közjót is gyarapítsa”¹¹. Ahogy két ember gazdagodhat találkozásuk által, úgy egy kisebbség jelenléte egy nemzetben belül gazdagíthatja a többségi nemzetet, és természetesen egymást is gazdagíthatják. Elég, ha egymás szokásainak megismerésére gondolunk. Példa erre az egymás mellett élő román és csángómagyar falvak gyakorlata, akik megtisztelik egymást ünnepeik alkalmával, úgy hogy egymáshoz lá-

⁶ Pacem in terris 95–96.

⁷ Populorum Progressio 40.

⁸ Gaudium et spes 53.

⁹ Gaudium et spes 59.

¹⁰ Vö. *Compendio della Dottrina Sociale della Chiesa*, 557., Libreria Editrice Vaticana 2004.

¹¹ *Laborem exercens* 43.

tothatnak. II. János Pál kifejezetten síkra száll a nemzetek és népek kulturális identitásához való jogáért, amely nemcsak személyként, de a közösségek tagjaként is megilleti az embert. „Az a tudat, amelyről szölkünk, nemcsak az egyes személyekre vonatkozik, hanem népekre és nemzetekre is, akik sajátos emberi és kulturális egységet alkotva, féltékenyen vigyáznak arra, hogy ezt az örökséget megörizzék, ápolják és továbbfejlesszék.”¹²

1989-ben a Béke Világnapjára kiadott üzenete a maga egészében a kisebbségek helyzetével foglalkozik. Hangsúlyozta, hogy a békés együttélés feltétele a kisebbségek tiszteltben tartásában áll. A nemzeti kisebbségeknek joguk van elsősorban létezni, továbbá „a kisebbségeknek joguk van saját kultúrájuk megtartására és fejlesztésére”¹³, beleértve nyelvük, vallási meggyőződésük és kultikus szertartásaik gyakorlását. Ezzel érintve a vallásszabadsághoz való jogot, hogy mindenki szabadon gyakorolhassa vallását, azon a nyelven és aszerint a szertartás szerint, amit örökölt. Egy másik üzenetének alcíme így szól: „*Ha békét akarsz, tartsd tiszteltben minden ember lelkiismeretét*”¹⁴. Ezen jog elismerése egyik legfőbb java és legfőbb kötelessége egy népnek, aki valóban biztosítani akarja az egyén és a köz javát.¹⁵

Továbbá II. János Pál az Egyesült Nemzetek Szervezete közgyűlése előtt elmondott beszédében ismételtén szölk a népek és nemzetek jogáról, ami nem más, mint az „*emberi jog*”. A nemzetnek alapvető joga a létezés, a saját nyelv és kultúra, amelyek által egy nép kifejezi sajátosságát. Joga van egy nemzetnek saját életvitelét rendezni hagyományai szerint, élni anélkül, hogy bárki mást megakadályozná alapvető jogának gyakorlásában, különösen a nemzeti kisebbséget.¹⁶ Ugyanígy az 1999 októberében megtartott püspöki szinódus alkalmával II. János Pál az Európa számára rendezett közgyűlés záró üzenetében közvetíti a szinódusi atyák kérését Európa felelős vezetőihez, buzdítva őket, hogy emeljék fel szavukat, amikor úgy látják, hogy az emberi jogok, a kisebbségek és nemzetek joga sérül. Tegyenek meg minden erőfeszítést azért, hogy a jövő fiatalságának biztosítva legyen egy emberibb jövő a munka és kultúra által.¹⁷ Azt hiszem, itt nyugodt lélekkel megjegyezhetem, hogy amikor a csángómagyarok érdekében megszölkünk, ennek az üzenetnek akarunk megvalósítói lenni, hiszen azt akarjuk, hogy egy emberibb jövő várjon a következő csángómagyar generációkra, akiknek nem kell távolra menni, az otthont elhagyva, hogy saját nyelvén megtanuljanak írni, olvasni, illetve hogy saját kultúrájukat gyakorolhassák, amibe beleszülettek. Az Egyháznak erre is külön gondja van. Az 1988-ban megrendezett szinódus alkalmával II. János Pál apostoli buzdításában hangsúlyozza, hogy a lelkipásztori vezetőképzés során különös figyelmet kell szentelni a helyi kultúrának: „A keresztények képzése komolyan vessen számot a helyi kultúrával, mely része a

¹² Sollicitudo rei Socialis 25.

¹³ Giovanni Paolo II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1989*: AAS 81 (1989) 98.

¹⁴ Giovanni Paolo II, *Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 1991*: AAS 83 (1991) 410.

¹⁵ Vö. Giovanni Paolo II, *Esort. Ap. Christifideles laici*, 39: AAS 81 (1989) 466.

¹⁶ Vö. Giovanni Paolo II, *Discorso all'Assemblea Generale delle Nazioni Unite per la celebrazione del 50° anno di fondazione* (5 ottobre 1995), 8: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII, 2 (1995) 736.

¹⁷ Sinodo dei Vescovi - Seconda Assemblea Speciale per l'Europa, *Messaggio finale*, n. 6: *L'Osservatore Romano*, 23 ottobre 1999, p. 5.

képzésnek és segít fölismerni mind a hagyományos, mind a modern dolgok értékét. Az egy nép vagy nemzet keretében együtt létező kultúrákra megkülönböztetett figyelmet kell fordítani. Az Egyház mint a népek Anyja és Tanítója adott esetben igyekszik megmenteni azoknak a kisebbségeknek a kultúráját, melyek nagy nemzetekben élnek.”¹⁸

Az Egyházi Tanítóhivatal ezen megmentő tevékenységéről tanúskodott, amikor a Megyéspüspökök lelkipásztori tevékenységének kötelességeiről beszélt. Ezek között érdemes megemlíteni azon felhívást, miszerint a Megyéspüspök pásztori feladatának gyakorlásában külön gondot kell fordítania azon hívekre, akik valamilyen módon különböznek az Egyházmegye többi részétől. „Bármilyen korú, helyzetű, nemzetiségű legyen is, akár a területén lakják az illető, akár csak ideiglenesen tartózkodják ott” (Erdő 1997)¹⁹, megillet mindenkit a helyzete szerinti lelkipásztori gondoskodás. Ehhez, az Egyházi Törvénykönyv előírására²⁰ támaszkodva a püspöki direktórium előírta, hogy a Megyéspüspök ezen helyzetben lévő közösségek számára alakítson személyi jellegű plébániákat a hívek rítusa, nyelve, nemzetisége alapján vagy más megalapozott kritérium szerint. Ezeket pedig bízta megfelelő képességekkel rendelkező papokra, hogy így hatékonyabban elláthassa apostoli feladatait.²¹

Itt említeném meg II. János Pál pápa a Romániai Püspöki Karhoz intézett beszédét, amelyben kitér a nemzeti kisebbségek kérdésére. Szükségesnek tartotta a romániai püspökök közötti szoros együttműködést, azt hogy a közös eredetű problémák megoldásában legyenek egymás segítségére, hogy ezáltal is jobban megismerjék egymás lelki örökségét, megemlítve ezen belül az egyházmegyék területén élő nemzeti kisebbségek érdekében végzett hatékonyabb lelkipásztori gondoskodást.²²

II. János Pál a Szentszék diplomáciai testületéhez intézett beszédeiben több ízben is beszélt a nemzeti kisebbségekről, mint veszélyeztetett népcsoportról, s akik érdekében az egyházi diplomatáknak fel kell emelni szavukat. Tudomása volt arról, hogy sok helyen nem tartják tiszteletben a kisebbségek identitását, miközben párbeszédre törekednek jogaik elismerése érdekében, és hogy ezáltal is hűségesen a köz javát szolgálják.²³ Az egyházat foglalkoztatja mindazok sorsa, akiket elnyomnak és nem vesznek eléggé figyelembe kisebbségi helyzetük miatt. Ez rájuk nézve igazságtalan állapot. Az igazságosság ugyanis megköveteli mindenki jogának tiszteletét, különösen a gyengék és a kisebbségek jogának tiszteletét.²⁴

¹⁸ Giovanni Paolo II, Esort. Ap. *Christifideles laici*, 63: AAS 81 (1989) 517.

¹⁹ 383 kánon.

²⁰ Uő. 518 kánon.

²¹ Vö. *Direttorio per il Ministero Pastorale dei Vescovi „Apostolorum successores”*, 207., 211., Libreria Editrice Vaticana, 2004.; *Christus Dominus* 23.

²² Vö. Giovanni Paolo II, *Discorso alla Conferenza Episcopale della Romania in visita „Ad Limina Apostolorum”* AAS 95 (2003) 595. o. „Va trebui să persiste între voi o stimă constantă și o considerație fraternă reciprocă. În problemele de interes comun, să știți a vă ajuta uni pe alți, pentru o mai bună cunoaștere a uneia și alteia moșteniri spirituale. Mă gândesc, de pildă, la învățământul din seminarii (...) de asemenea mă gândesc la grija pentru minoritățile lingvistice în cadrul respectivelor Dieceze”

²³ Vö. Giovanni Paolo II, *Discorso al Corpo Diplomatico Accreditato Presso la Santa Sede*, 15 gennaio 1983: AAS 75 (1983) 372.

²⁴ Vö. Giovanni Paolo II, *Discorso al Corpo Diplomatico Accreditato Presso la Santa Sede*, 9 gennaio 1988: AAS 80 (1988) 1133.

Ugyanebben a szellemben fejezte ki aggodalmát XVI. Benedek pápa is a kisebbségekkel kapcsolatban a diplomáciai testülethez intézett ideai beszédében. Sajnálatosnak tartja, hogy vannak még olyan államok, amelyek több évszázados kultúrával dicsekedhetnek, de távol állnak, sőt némely esetben súlyosan sértik a vallásszabadsághoz való jogot, különösen a kisebbségekre nézve igaz ez.²⁵ Igaz ez Moldvában is, ahol a csángómagyaroknak nincs engedélyezve saját nyelvük használata a liturgiában. A Tanítóhivatal ezen üzenetei mindenképp szólhatnak, de ezek életté váltása azokra tartozik, akik felelős pozícióban vannak. Aki pedig nem hallja meg, enyhén szólva személyi éretlenségről tanúskodik.

Krisztus példája szerint, az egyháznak védelmeznie kell a gyengéket, az elesetteket, sőt azokat is, akiket a nemzeti önrendelkezési jogaikban valamely módon korlátoznak. Halhatnia kell a hangját azért is, hogy a többségben lévők – egyszerűen az erősebb hatalmából adódóan –, ne élhessenek vissza a jog eszközeivel, hanem helyesen értelmezve és betartva azt, elősegítsék valamennyi itt élő embertársunk boldogulását. Ennek vagyunk minduntalan tanúi, amikor az egyház és a nemzeti kisebbségek kapcsolatát vizsgáljuk. Krisztus utána ment az elveszett bárányoknak, otthagya a kilencvenkilencet, mert fontos volt az az egy. Éppen ezért, még akkor is, ha kevesen vagyunk csángómagyarok, nem mondhatja senki, hogy nem létezők. A helyi egyházi vezetésnek meg kell tennie mindent azért, hogy a csángómagyaroknak magyar miséje legyen, mert csak így követi igazán az egyetemes egyház tanítását a nemzeti kisebbségeket illetően.

Szakirodalom

DIÓS I. (szerk.)

2000 Gaudium et spes 41. Lelkipásztori konstitúció az egyház és a mai világ viszonyáról

In: *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*. Budapest, 605–741.

ERDŐ Péter

1997 *Az Egyházi Törvénykönyv*. Szent István Társulat, Budapest

HOLLÓ L.

2000 A Katolikus Egyház társadalmi tanítása a nemzetiségi feszültségek feloldásának szolgálatában. In: MARTON J. (szerk.): *Studia Theologica. Transilvaniensia*. 123–136.

XII. Pius

1942 *Nuntius Radiophonicus*, 1941. karácsony vigíliáján. *Acta Apostolicae Sedis* 34. 10–21.

TOMKA M. – GOJÁK J. (szerk.)

1993 *Pacem in terris*. XXIII. János pápa enciklikája (1963). In: *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Budapest, 105–161.

²⁵ Vö. Benedetto XVI, *Discorso al Corpo Diplomatico Accreditato Presso la Santa Sede*, 9 gennaio 2006: www.vatican.va